

Tomas Kavaliauskas

Iš sivadavimo fantazijos Žvelgiant iš Vidurio Europos perspektyvos

Vladimiras Tismaneau savo knygoje "Iš sivadavimo fantazijos: pokomunistinė s Europos mitai, demokratija ir nacionalizmas" iš kė lė hipotezė, kad "pokomunistinis politinis ir intelektualinis pasaulis iš liks skirtingų, neretai nesuderinamų mitų kovos laukas"¹. Kyla klausimas: ar tai negalioja ir "nepokomunistinei" Europai su Jungtinė mis Valstijomis? Ar demokratijos senbuvų politinė s ir intelektualinė s sampratos nėra disonuojančios? Pavyzdžiui, argi prancūzų kairieji, kurie taip didžiuojasi savo intelektualine galia, 1968–aisiais, kai Prahoje buvo kovojama už demokratiją, nekė lė transparentų su Mao? Argi "demokratių Vakarų" kairieji nesiejo savęs su marksizmu ir Che Guevara tuo metu, kai pavergtoji Europos dalis siekė neįmanomo — dekonstruoti marksistinę ideologiją, Lenino proletarinį bolš evizmą ir Stalino okupacinę sovietizaciją?

Apie skirtingas išsivadavimo intencijas dviejose Europos pusė se 1968–aisiais

Skirtingi 1968–ieji dviejose skirtingose Europos pusė se tapo paradigmine skirtimi tarp Vidurio ir Vakarų Europos. Tačiau toji skirtis nedingo ir š iandien, nes iš sivadavimo intencijos buvo, o mąstymo atskaitos taš kai ir tebė ra skirtingi. Nesutampa prasmė s ir tikslai. Abi Europos pusė s siekė iš sivaduoti, tačiau vieni — iš vartotojiš kumo ir korporacijų spaudimo, o kiti — iš socialistinė s prievartos. Pirmieji, kritikos strė lė mis varstydami kapitalizmą, gė rė josi socializmu, antriesiems, suvaržytiems žeminančios socializmo lygybė s ir priverstinė s brolybė s, atrodė , kad tokioje santvarkoje laisvė s negali būti.

Pirmieji nesuvokė SSRS ir Kinijos komunistinių režimų antihumaniš kumo. Jiems rūpė jo ne tik protestuoti prieš esamą tvarką, prieš teisių pažeidimus, bet ir nevaržomai pasiausti, pasipuoš us raudonarmietiškomis uniformomis, nes buvo pats kultūrinė s revoliucijos įkarš tis. Iš pagrindų neigti kapitalizmą tapo madinga. Be to, prancūzų socialinio kolektyvizmo tradicija — neatsiejama Paryžiaus kairiųjų mąstymo dalis.

O antrieji egzistavo visiš kai kitokiomis socialinė mis ir politinė mis sąlygomis. Vakarų kultūrinė s revoliucijos muzika ir hipiš ka laikysena Vidurio europiečiams buvo pretekstas iš eiti iš pogrindžio, kelti riauš es ir protestuoti prieš socialinį kolektyvizmą. Kitaip tariant, vienoje Europos pusė je 1968–aisiais kovota už laisvę, ją jau turint, bet norint dar daugiau tolerancijos, o kitoje pusė je kautasi už laisvę, jos neturint ir siekiant elementariausių žmogaus teisių garantijos. Vieni demokratijos ir individualizmo turė jo tiek daug, kad ė mē skelbti diktatoriaus Mao idealus, kitiems demokratiją dar

reikėjo išsikvoti.

Bernardo Bertolucci'o filmo "Svajotojai" finale herojai išeina į riaušių apimtą Paryžių, apsivaigę nuo vyno ir sekso trise. Teo ir Izabelė — turtingų tėvų vaikai, šiemis išvykus netrukdomi tuština gero vyno kolekciją. Jie — ne proletarai. Jie — rafinuoti jauni intelektualai, turintys išlavintą skonį geram kinui ir muziejams. Po meilės žaidimų trise su amerikiečiu draugu Metju jie išeina į raudonspalvį Paryžių, užtvindytą smurto ir saviraiškos. Ūmus Teo įsitraukimas į riaušius po narcisistinės saviizoliacijos tėvų "buržuaz" bute rodo revoliucinį įtūžį išlindusį iš buržuazinio kiauto. Su ugnimi barikadose. Tarsi gerame politinės tematikos filme.

Ar mažai buvo tokių, kurių anarchizmas atsirado iš persisotinimo geru gyvenimu, nors pati Paryžiaus 1968–ųjų revoliucija siejama daugiausia su darbininkų ir studentų kova už savo teises prieš kapitalistinį išnaudojimą. Tačiau abiem atvejais tiko komunizmo leitmotyvas. Maoizmas ir trockizmas žavėjo net tuos, kurie pritarė Paryžiuje skelbtam egzistencializmui. Proletarinė pasaulėžiūra, nepaisant nuasmeninančio jos kolektyvizmo, puikiausiai derėjo su filosofija, skelbiančia egzistencialistinę individo savivoką. O kitoje Europos pusėje, pavyzdžiui, Lietuvoje, dar visai neseniai buvo nuslopintas partizanų pasipriešinimas okupacinei sovietų valdžiai. Lietuvos pogrindyje buvo rengiama medžiaga, siekiant apie sovietinį terorą ir KGB persekiojimus informuoti bent jau savo bendruomenes Jungtinėse Valstijose ir Vakarų Europoje. Aleksandras Dubčekas Čekoslovakijoje kūrė socializmo žmogiškų veidų programą, pureno dirvą daugiapartinę sistemai. Spaudoje pasirodanti nedraši komunistų kritika buvo demokratijos išraiška socialistinės Čekoslovakijos erdvėje.

Taigi vienoje Europos pusėje vyko smagios intelektualų riaušės su niūriame kultūrinės revoliucijos kontekste, o kitoje, atitvertoje geležine uždanga, egzistenciškai kovota už politinę laisvę, testuojant atitvėrimo nuo pasaulio stiprumą. Kad geležinė uždanga nuausta ne tik iš ideologijos, patvirtino Raudonosios armijos tankai Prahoje. Po to reikėjo ilgai laukti devintojo dešimtmečio...

Aleksandras Smolaras, politinių mokslų profesorius, buvęs pirmojo Lenkijos premjero nekomunisto Tadeuszo Mazowieckio patarėjas, pabrėžia, kad "išsivadavimo fantazijos" 1968–aisiais abiejose Europos pusėse radikaliai skyrėsi:

Vakarų radikalai laisvę suvokė visiškai kitaip negu jauni žmonės Lenkijoje ir Čekoslovakijoje. Mūsų laisvės samprata buvo tradicinė, liberali ir nesmurtinė, o jie bet kokią suvaržymą traktavo kaip laisvės stoką. Mes skyrėmės nuo Vakarų protestuotojų ir savo požiūriu į demokratiją. Jie reikalavo "tiesioginės demokratijos", o į Vakarų demokratiją žvelgė kaip į "formalią", laikė ją apgavyste. Jie atmetė institucijas, kurios mums atrodė idealas. Jie kritikavo rinką ir vartotojų visuomenę, kurių mūsų sąlyje ilgė josi kiekvienas?

Viską galima reziumuoti vienu sakiniu, kurį Smolaras pasiskolino iš Rudi'o Dutschke,s: "Retrospektyviai žvelgiant, didysis 1968–ųjų Europos įvykis buvo ne Paryžiuje, o Prahoje."³ Šie žodžiai priklauso Vokietijos kairiųjų lyderiui, įstengusiam pripažinti, kad tuo metu Vakarų kairieji nesugebėjo suprasti Vidurio Europos politinės emancipacijos.

Kas nors galėtų kontrargumentuoti: Paryžiuje į gatves išėjo nauja pilietinė visuomenė — jaunimas agitavo už feminizmą, lyčių lygybę, homoseksualų laisvę ir reikalavo spręsti ekologijos problemas. Gynė savo teisę į utopiją ir atmetė vartotojiškos visuomenės tironiją. Tai atitinka Marso reikalavimą pakeisti pasaulį.⁴ Vakarų Europa, jei ir pasikeitė, tai tik sąlygiškai — demokratija joje ne žlugo, o dar labiau sustiprėjo. Kairiųjų anarchizmas, paremtas komunistiniais idealais, taip ir liko utopija. Prahos politinei revoliucijai nerūpėjo demokratinio pasaulio lyčių lygybė ar vartotojiško kumo poveikis asmenybei. Siekta pakeisti Europos geopolitinį žemėlapi, suvienyti suskaldytą kontinentą. Irgi vadovautasi principu, kad reikia pakeisti pasaulį. Bet ne pagal Maršą... Tai irgi buvo teisė į utopiją.

Svarbu pabrėžti, kad nei čekai per Prahos sukilimą, nei lietuviai, latviai ir estai, stovėdami susikibę rankomis Baltijos kelyje, negalvojo apie demokratijos trūkumus. Niekas tada neįtarė, kad XXI a. posovietinėje erdvėje demokratija pradės išsigimti, kad nepriklausomoje šalyje, pavyzdžiui, Lietuvoje, atsirastų *demokratijos pornografija*,⁵ kuri paskatins vietos intelektualus internete paskelbti, neva komunizmas — visų geriausia santvarka. Ir tai iš tiko valstybę, kurios užsienio politikai Ukrainoje, Baltarusijoje ir Gruzijoje propaguoja demokratijos "gėrį". Vilniuje, laikinojoje Europos kultūros sostinėje, atsivėrė korupcijos ir oligarchijos pūlinys — Valdovų rūmai, kuriems net ir per finansinę krizę mokesčių mokėtojų sąskaita mėginta ieškoti papildomų milijonų. O tai teikia dar daugiau pagrindo nusivilti demokratija ir skatina kritikuoti oligarchinį kapitalizmą.

Prėjus dvidešimčiai metų nuo Prahos ir Paryžiaus įvykių, 1988–aisiais, Lietuvos *Sąjūdžio*, Estijos *Liaudies Fronto* ar Lenkijos *Solidarno??* dalyviams buvo aišku, kad komunizmas vienareikšmiškai yra blogis, o demokratija ir jos laisvės principai — gėris. Liberalizmas, aukštinantis pilietinę visuomenę, buvo siekiamybė (tai vertinta dar ir 1998–aisiais, suvokiant, kad reikia ginti trapią demokratiją posovietinėje erdvėje). Tačiau dar po dešimtmečio tapo akivaizdu, kad Vidurio Europoje iš tikrųjų suveikė *demokratijos pornografija*. Tokia regioninė demokratijos atmaina ir paskatino viešai prabilti apie jos trūkumus. Paradigminis atvejis būtų virš tautinio simbolio — Gedimino pilies — iškabinti plakatai su užrašu: "Parduota". Suprask, Lietuvoje išparduodama tai, kas sakralu nacionaliniame lygmenyje...

Neatsitiktinai laisvoji rinka Lietuvos intelektualams asocijuojasi su karo padėtimi, o komunizmas šmėstelį kaip "šviesi" tos suirutės alternatyva. Šiuo atžvilgiu Vladimiras Tismaneau yra teisingas, postkomunistinę išsivadavimo fantaziją vadindamas regimybe. Tačiau, žvelgiant iš kitos pusės, Berlyno sienos griuvimas, suvienijęs Vakarų ir Vidurio Europą, politinės emancipacijos fantaziją pavertė realybe — iš vienos ekonominės sistemos buvo pereita į kitą, pakeistas politinis žemėlapis ir socialinė santvarka. Tikriausiai Berlyno sienos griuvimas laikytinas didesniu įvykiu negu Prahos pavasaris. Tačiau ši siena kažin ar būtų nugriuvusi be Prahos pavasario, kuris Vidurio Europą paženklino antikomunizmo dvasia. Tos sienos pamatų tikrai neišjudino revoliucinis komunistuojančio Paryžiaus jaunimo protestas, barikados ir riaušės gatvėse. Vakarų kairieji buvo apsvaigę nuo to, ką Raymond'as Aronas pavadino intelektualų opijumi, — nuo marksizmo. Riaušės paskatino romantinis susižavėjimas raudonomis vėliavomis, nekreipiant dėmesio į KGB siautėjimus, Sibiro tremtinių kančias, religijos persekiojimą tų vėliavų šėšelyje.

Tie, kurie reikalavo daugiau teisių, įtraukdami darbininkus į masinį viso mėnesio streiką Paryžiuje, dosniai dalijo skrajutes su Mao atvaizdu. Jeanas

Paulis Sartre'as Lotynų kvartale palaikė studentus į profesoriaus š varko atlapą įsisegęs Mao ženklelį. Neatsitiktinai nuo jo nūsikusko Raymond'as Aronas. Vė liau nusigrėžė ir Albert'as Camus. O juk Sartre'as — vienas didžiausių egzistencialistinė s filosofijos kūrė jų... Regis, net egzistencialistinė laikysena kuo puikiausiai derė jo su komunizmo idealais. Tai konceptualiai reprezentatyvus atvejis, atveriantis politiškai iš siderinusių Vakarų Europos kairiųjų intelektualų mąstyseną. Nebent Paryžius jau nereprezentuoja Vakarų Europos intelektualinė s minties... Kad ir kaip skaudu, vis dė lto tenka klausti, ar 1968–ųjų Prahos pavasario, 1989–ųjų Berlyno sienos griuvimo ir rugpjūčio 13–osios Baltijos kelio istorinė s misijos netapo mitu? Čekijos premjero Mireko Topolaneko vyriausybė s subyrė jimas tokiu svarbiu metu, kai š i š alis vadovauja ES, liudija regiono nepajė gumą nei lyderiauti, nei priminti Vakarų Europai, kokia svarbi demokratija tiems, kurie ją taip sunkiai ir dar visai neseniai iš sikovojo.

Todėl ne tik kairiųjų inspiruotą maišką Vakarų Europoje 1968–aisiais galima laikyti demokratijos istorijoje didžiausiu paradoksu, kai daugiau teisių ir laisvių reikalaujama pasitelkiant diktatoriškų režimų simboliką bei idė jas, — ne mažiau paradoksali ir Vidurio Europos demokratinė emancipacija. Kovo 11–osios minė jime š imet europarlamentaro Vytauto Landsbergio garsiai iš tartą diagnozę "nusivažiavome" reikė tų patikslinti: kai sakoma "nusivažiavome", atrodo, tikima, kad galė jo būti kitaip, ypač š alyje, kuri suvaidino tokį svarbų istorinį vaidmenį keičiant Europos geopolitiką. Tačiau ar tikrai galė jo būti kitaip? Ar *Realpolitik* galė jo nepražioti godžių savo nasrų? Gal didysis Vidurio Europos paradoksas tas, kad, nesant demokratijos, už ją buvo kovojama daug kilniau nei prie Sorbonos universiteto, bet, vos ji buvo iš sikovota, iš kart pamirš tos pirminė s jos prielaidos ir iš takos? Gal čia ir yra iš sivadavimo fantazijos Achilo kulnas?

Ekskursas į Rugsėjo 11–osios išsivadavimo fantaziją

Iki Rugsėjo 11–osios demokratijos samprata Jungtinė se Valstijose ir Vakarų Europoje buvo siejama su žodžio laisve, o Vidurio Europai buvo ir tebė ra kabinama postkomunistinio regiono etiketė, motyvuojant tuo, kad š i Europos dalis dar tik mokosi demokratijos, stokoja pilietinė s visuomenė s įpročių, sunkiai atsikrato sovietmečio palikimo, nesusitvarko su korupcija, privačius interesus painioja su vieš aisiais... Rusija kaltinama š iurkš čiais žmogaus teisių pažeidimais, o Kinija sulaukė dar griežtesnė s kritikos. Drašiai svarstyta, ar moralu Pekine rengti olimpiadą, kai Tibetas vis dar yra jos pavergtas. Visa argumentacija funkcionavo kaip savotišką įtvirtinta manichė jišką etika, pagal kurią politinis gė ris ir blogis veikia savarankiškai. Jie aiškiai apibrė žti ir geopolitizuoti, remiantis racionalių Vakarų argumentu, akcentuojančiu laisvė s principus: tie, kurie riboja žmogaus teises ir trukdo įgyvendinti demokratinius procesus, yra blogio pusė je.

Taip mąstoma žvelgiant iš Vakarų komunikacinė s erdvė s perspektyvos. Vidurio Europa, ė musi demokratizuoti savo institucijas ir politinius procesus, buvo traktuojama kaip politinio "gė rio" siekiantis regionas. Taigi savas. Pats siekis iš sivaduoti iš Sovietų Sąjungos buvo kova su blogio imperija. Būtent š iuo atžvilgiu "postkomunizmo" etiketė yra su pliuso ženklu, nes tai būsena "po" primesto komunistinio režimo, kai bandoma įveikti jo padarinius. Siekiama narystė s Europos Sąjungoje ir prisidedama prie demokratijos globalizacijos, pasaulio iš vadavimo iš diktatoriškų režimų — tokia yra *pax americana* fantazija.

Rugsėjo 11-osios tragedija dar labiau įtvirtino demokratiją kaip "gėrį". 2001-aisiais visi plojo George'ui W. Bushui, raginusiems ginti laisvės vertybes, nes demokratinis pasaulis atsidūrė pavojuje. Niekas negalėjo tam prieštarauti. Žiniasklaida be paliovos kartojo vaizdus, kaip teroristų pilotuojami lėktuvai įsirišė į bokštus dvynius Niujorke. Priešintis JAV prezidento retorikai tuo metu būtų buvę politiški ir nekorektiški. Net būtų reikę, kad prijauciama fanatiškai Al Qaeda. Čechėnų terorizmo bijantis Kremlius viešajame diskurse irgi piktinosi teroru, nors slapta galbūt džiaugėsi, kad Jungtinėms Valstijoms suduotas toks smūgis. Net prieš JAV mėgstanti purkš tauti Prancūzija tylėjo dėl Afganistano puolimo. Viešojoje erdvėje apie 09–11 buvo galima kalbėti tik vienpusiškai, nes demokratijos civilizacinė samprata buvo vienareikšmiška.

Vadovaujantis šia logika, suskubta atidaryti kalėjimą Gvantanamo įlankoje. Jame nepaisoma žmogaus teisių, nes fanatikui ar bepročiui, kuris priešinasi vienareikšmiškai kam demokratijos "gėriui", teisių garantuoti nereikia. Čia kaip ir marksizme: visi, kurie nepritaria proletariato revoliucijai, yra pačios istorijos priešais, nes istorija hegeliška ir protinga, ir ji pasibaigs su proletariato revoliucija... Tai ne pasirinkimas, o istorinė būtinybė su išsąmoninimu, nes protingas istorijos dėsnis reikalauja panaikinti klases. Panašiai ir su Gvantanamo įlankos kalėjimu: ten atsidūrę demokratijos ir JAV priešais gali būti kankinami, netenka žmogaus teisių, nes jie — anapus politinės Tiesos, mažai to, jie priešinasi *pax americana* globalizacijai, kuri yra logiška ir būtina. Kadangi teroristai kelia grėsmę šalims, ginančioms žmogaus teises, tai jiems žmogaus teisės netaikomos. Už Jungtinių Valstijų esantis Gvantanamo kalėjimas tam tinka, juk jis — anapus demokratijos...

Pasielgta kaip Antikos laikais: prieš as, patekęs į nelaisvę, turi arba žūti, arba vergauti. Busho administracija, pareiškus, kad dirbs "be baltų pirštinaičių", elgėsi panašiai, kaip senovės graikai ar romėnai vergovinės santvarkos laikais. Prieš as yra prieš as. Po tokio smūgio, kokį patyrė Niujorkas tą nelemtą rytą, įtūžis atrodė natūrali ir net būtina reakcija. Bushas, paklaustas, ką pirmiausia pagalvojo, sužinojęs, kas įvyko, atsakė: pirmoji mintis buvo "*Get them!*" (Sučiupkim juos!). Kas iš to išėjo ir kaip atsiliepė globaliam demokratijos "mesianizmui", — tai jau kitas klausimas.

Politiškai sakralizavus *Ground Zero* aukų vietą, buvo politiškai suabsoliutinti ir demokratijos "gėris", jos "tiesa". Tačiau net toks sureikšminimas nesutrukdė naujajam JAV prezidentui Barackui Obamai paskelbti įsaką, kad Gvantanamo kalėjimas yra uždaromas, — žmonių kaltinamą terorizmu, negalima išstumti anapus demokratijos. Svarstyta, ar tuo atveju, jei per Rugsėjo 11-osios įvykius šalių būtų valdęs Obama, būtų išvengta politikos "be baltų pirštinaičių". Tačiau, net ir jos išvengus, "blogio ašies" koncepcija vis tiek būtų atsiradusi. Skirstymo į savus ir priešus Obama nevengia ir dabar, strategiškai telkdamas karines pajėgas Afganistane.

Orientalisto Egdūno Račiaus teigimu, Irane, vienoje iš "blogio ašies" priskiriamų šalių, jaunimas aktyviai veikia pogrindyje, klausosi vakarietiškos muzikos, valdžia nedraudžia prekiauti antiiranietiška JAV spauda, o vietos žiniasklaida legaliai kritikuoja Irano politiką. Račius atmeta Huntingtono tezę apie civilizacijų karą. Jo nuomone, "blogio ašies" priskiriami žmonės yra tokie pat globalizuoti ir amerikanizuoti kaip ir europiečiai.⁶

Nors civilizacijų karas taip ir neprasidėjo, Al Qaeda pradėjo daryti *matoma* jėgą. Ši organizacija (jei tai organizacija) greičiausiai "netempia" ir "neištempa" iki civilizacijų karo, tačiau ji iškelė tezę apie *valiq tiesai* — tai antiamerikietiškojo pasaulio tiesa ir kitoks politinis diskursas. Jei tikėsimės

įvairių šalių spauda, tai Al Qaeda savo misiją suvokia kaip būtinybę iš valyti arabų kraštus nuo vakarietiško. Jai nepriimtina, kad amerikiečiai turi karines bazines Saudo Arabijoje, greta Mekos ir Medinos šventovių. Šiuo požiūriu tai yra karas, o ne tik fanatikų terorizmas. Sykiu tai yra ir valia įtvirtinti islamišką Tiesą arba kitokią iš sivadavimo "gėrį". To siekiama radikaliai, energingai, su gilia neapykanta ir teigiant kitokias nei vakarietiškos vertybes. Siekiama įkurti vienalytę islamo imperiją, kurią valdytų *Sharia* — Kelias, Dievo valia, kaip tiki musulmonai.⁷

Michelis Foucault, modifikuodamas Nietzsche's *valią galiai*, teigė, kad *valia tiesai* įgyvendina diskurso tvarką, pašalindama vieną ir įtvirtindama kitą tiesą. Kitaip tariant, vienas diskursas egzistuoja kito diskurso sąskaita, viena tiesa — kitos tiesos sąskaita. Tai ganėtinai darvinistinis, t.y. stipresniojo išlikimą postuluojuantis, modelis: "[...] valia tiesai yra linkusi — vis dar kalbu apie mūsų visuomenę — lyg ir slėgti kitus diskursus bei primesti jiems savo galią."⁸

Taigi *valia tiesai* yra pašalinimo sistema, turinti institucinę atramą. Busho retorika skatino pašalinti radikaliojo islamo — "blogio ašies" — diskursą ir jo tiesą. Demokratiškos šalių institucijos turėjo tapti atrama, palaužiant "blogio ašies" valią fundamentaliojo islamo tiesai. Kadangi tolerancija, kaip demokratijos egzistavimo pamatas, negali toleruoti netolerancijos jai pačiai, tai demokratinė šalis privalo imtis atsakomųjų savigynos veiksmų. Taigi karo prieš fundamentaliojo islamo *valią tiesai* pagrindas nėra vien emocinis, išprovokuotas bokštų dvynių atakos.

Tačiau suvokiant, kad Al Qaeda's įvykdytas aktas 09–11 nėra tik terorizmas dėl terorizmo, t.y. nėra tikslas savaime, o greičiau priemonė siekiant didžiojo tikslo — savo Tiesos įgyvendinimo, būtina permąstyti, ar su terorizmu ir "blogio ašimi" efektyviausia kovoti tankais ir naikintuvais. Jei teroristų tikslas — *valia tiesai*, tuomet kovoti su terorizmu galima diskursais, sukuriant rafinuotesnę komunikacinę demokratijos protą. Toks Protas, arba didysis politinis demokratinio pasaulio mąstymas, turėtų laimėti varžybas su ekstremistiniu *Sharia* naratyvu ir jį kuriančiu Protu. Vadovaujantis tokia strategija, Afganistane ir Irake diegti demokratinę tvarką reikėtų ne (tik) ginklu, o universitetais ir knygomis.

Jei demokratija būtų eksportuojama akademinėmis invazijomis, kuriant neregėtą to masto švietimo programas, — o jos taptų realios, jei milijardinius karo kaštus pakeistų milijardiniai mokymo kaštai, — gal tada būtų iš esmės susikauta už žmogaus teises, žodžio laisvę, laisvus rinkimus, moterų lygybę, už vakarietiškoji toleranciją? Vietoj to kol kas užsitraukiama tik panieka — per vizitą Irake Bushas jau buvo apmėtytas batais... Neatsitiktinis ir Putino sąmojis Prahėje: kai Bushas palinkėjo spartesnių demokratiškosios procesų Rusijoje, šis atkirto, kad Rusijai nereikia tokios demokratijos kaip Irake...

Invazija į Iraką buvo lūžis. Amerika iš terorizmo aukos virto agresore. Kaip minėta, alternatyva galėjo ir visada galėtų būti precedento neturinti švietimo programa. Sorosas postkomunistinėse šalyse pats vienas efektyviai susirungė su Maskvos totalitarizmu informacinio karo lauke. Turiu omenyje jo politinio ir kultūrinio švietimo idėją, įgyvendintą pasitelkiant knygų leidybą, universitetines infrastruktūras ir mokymo projektus. To išsigandęs Lukašenko net uždarė Minske Europos humanitarinį universitetą, kuris sėkmingai perkeltas į Vilnių. Remiantis šiuo pavyzdžiu, galima klausti: jei, užuot šimtus milijardų dolerių skyrus karinėms bazėms ir naikintuvų degalams, būtų investuojama į karą su terorizmu Soroso metodais, — ar tai nebūtų aukštesnis

civilizacijos požymis? Juk tuomet į "blogio aš į" susmigtų tūkstančiai Soroso lygmens strėlių...

Humanitarinio švietimo požiūriu tai prilygtų skrydžiui į Marsą, bet čia greičiausiai tik dar viena iš sivadavimo fantazija.

Jei, kaip teigia Egdūnas Račius, jaunimas Irane iš tikrųjų yra toks imlus amerikanizacijai, tai tarpcivilizacinio, tarp-religinio ir tarpkultūrinio diskursų tiltai būtų pastatyti bent jau atskiruose arabų regionuose. Argi ne tai tikroji demokratinė supervalstybės užduotis kare su terorizmu? Fanatikų teritorijas užimti ginklu galima greitai, bet jas išsaugoti įmanoma tik kuriant žinių visuomenę.

Deja, amerikiečiai Europos valstybes ragina siųsti į Afganistaną karius, o ne pedagogus ir bibliotekininkus. Vidurio Europa be dvejonų remia JAV kaip reiki, tiesmukai brukdama demokratijos "gėrį", ir net nesiūlo didžiajam broliui laikytis humanizmo standartų. Toks pasiūlymas reikštų Naujosios Europos didžiadvaiš kumą, kuriam ji, deja, neturi dvasinių jėgų. Bent jau valstybiniame lygmenyje tų jėgų net neieškoma, tenkinamasi gerais diplomatiniais santykiais su JAV. Nesiekiami iš esmės keisti karo su terorizmu formų. Esą tai — ne šio regiono "specializacija".

O juk kiekvienas regionas ar valstybė, taip pat ir Lietuva, ir visa Vidurio Europa, turėtų plėtoti savireflektyvią politiką, užuot buvę "demokratija neš ančių" Jungtinių Valstijų pudeliu. Tačiau, žvelgiant iš politinio realizmo pozicijų, savireflektyvi politika ir griežta JAV kritika, kai nusivylimas demokratija tvyro net laikinojoje Europos kultūros sostinėje Vilniuje, greičiausiai padarytų meškos paslaugą.

Anapus išsivadavimo fantazijos

Turint omenyje, kad visa Vidurio Europa — tiek Lenkija, tiek Lietuva ar Rumunija, o šiaurinėje ir kultinė Praha — vienodai kibirkščiuoja interesų grupuočių susidūrimais, žinant, kad šio regiono demokratinės institucijos yra nestabilios, dažnai ir fiktyvios, reikia ieškoti būdų, kaip jas sustiprinti, o ne ardyti, vėl siūlant komunizmo alternatyvą. Kaimyninė Rusija tik ir laukia kokio nors ryškesnio Vidurio Europos intelektualų palankumo komunistiniam nesenos praeities režimui, tikisi konceptualaus užsienio politikos atsiribojimo nuo proamerikietiško kumo ir *pax americana* ideologijos. Viliamasi: disidentai intelektualai sugriovė Sovietų Sąjungą, o nauja prieš demokratiją nusistačiusi anarchistų intelektualų karta ją galbūt atstatys...

Kęstučio Girmiaus įsitikinimas, kad "Rusija nepuls Lietuvos,"⁹ visą šią logiką paverčia niekais: juk, jei Rusija nepuls, dingsta motyvas remti JAV "džiaugsme ir varge". Tada nereikėtų nei susilaikyti nuo "bušizmo" kritikos, nei kurti Vilniaus dešimtuko. Išdėstyta logika turi prasmę tik priimant atvirkštines tezes: Rusija puls, jeigu galės. O ji galės, jei mūsų regionas nebūtų susaistytas su JAV. Mus pozityviai varžo ir pati strategija lyderiauti savo regione, palaikant demokratines proamerikietiškas jėgas Ukrainoje ir Gruzijoje. Estų akademikas Reinis Raudas tokią strategiją kritikuoja, esą "lietuviai dažnai elgiasi, tarsi dabartinė jų valstybė — Lietuvos Respublika — būtų tiesioginis LDK tęsinys, tarsi ji būtų didžiulė, nors iš tiesų yra maža — tiek teritorija, tiek gyventojų skaičiumi"¹⁰. Taip sakydamas jis tarsi siūlo prie mažos teritorijos ir mažo gyventojų skaičiaus pridėti dar ir menkystoms būdingą užsienio politiką, pagrįstą nusizeminimu. O juk Lietuva, kaip ir visas rytinis Baltijos regionas, užsienio politikoje ne tik naudojasi JAV protekcija,

bet ir pasinaudoja ja, kurdamą savo įtakos zoną. Pagal Raudą, maža tauta ir krepšinio žaisti negalėtų, vis dėl savo mažumo! Bet lietuviai jį žaidžia, neseniai ir vėl nurungė rusus, kurių neap kaltinsi mažumu nei pagal skaičių, nei pagal plotą... Tačiau mums sekasi ne todėl, kad fantazuojame apie politiška emancipuotą krepšinio, o todėl, kad sukūrė me agresyvią *nacionalinę* krepšinio politiką.

Gintaras Beresnevičius rašinyje "Imperijos darymas" pabrėžė: "Mes turime įeiti į ES kaip demokratiška imperija, veikdami plotuose, kurie gal pranoks pačios ES teritoriją. Mes iš to turime pasidaryti nuotyki. Mes dar žinome, pažįstame skurdą, vargą, apleistumą, ir dėl viso šito pažinimo tebesame labai stiprūs. Mums tereikia panaudoti, kaip sakoma, savo svetus. Jie po ranka. Ukraina, Baltarusija, Užkaukazė — regionai, jaučiantys mums simpatiją iš bendros praecies; o tai šiuo metu strateginiai regionai pasaulinėje geopolitikoje. Mes galime susikurti didelį egzistencinį nuotykį, kuris, kas be ko, iš politinių dividendų tiesiogiai turėtų nešti ir ekonominius dividendus, paverčiančius mus Baltijos tigrą. Politiniu ir ekonominiu."¹¹

Tai — ne išsivadavimo fantazija ar utopija, o valia savo regioninei tiesai, savo diskurso, grindžiamo proamerikiška ku Vidurio Europos interesu ir besirungiančio su prusiška/prosovietine orientacija, įtvirtinimas. Iki šiol vykdyta regioninė politika, remiant rožinę ir oranžinę revoliucijas, empiriškai darė įtaką Rytų Europos politinei dinamikai. Nors šios revoliucijos ilgainiui išsigimė, jos labai padėjo apmąšinti Maskvos apetitus regione, kad kelias Kremlui nebūtų užleistas taip lengvai, kaip šis norėtų. Šiuo požiūriu dvi kunigaikštystės kaunasi tarpusavyje toliau ir kone tose pačiose žemėse. Nuo istorijos pabėgti galima, bet Lietuvos užsienio politika nuo jos nebėga.

"Priklausomybė" ir "okupacija" nebūtinai reiškia karinę invaziją. Matėme, kokia humanitarinė katastrofa iš tiko postkomunistinį regioną po to, kai *Gazprom* užsuko dujų čiaupą nemažai Vidurio Europos daliai, nes *įnoringoji planuotoja* nesutarė su Kijevo dėl įkainių. Net jei manoma, kad Slovakija, Bulgarija, Serbija ir Bosnija–Hercegovina tapo įkaitėmis dėl Kijevo nenuolaidumo Maskvai, Vidurio Europa vis tiek yra daugeliu atžvilgių priklausoma nuo neoimperialistinės Rusijos elgesio. Ar tai nėra precedentas pralėsti okupacijos definiciją?

Rusijos disidentas Andrejus Piontkovskis laidoje *Be pykčio* pasakė: jei Europos Sąjunga būtų palikta viena, Rusija su ja susitvarkytų. Nemanau, kad toks teiginys yra labai perdėtas. Visai neseniai Rusija visų laikų lyderiu, geriausiai atstovavusiu šios šalies interesams, žmogumi, su kurio vardu ir darbais rusai sieja savo ateitį, tik per plauką neišsirinko kruvinojo diktatoriaus, "tautų vado" Stalino. Tai rodo jau ne valdžios, o kaimyninės šalies piliečių nuotaikas. Tokiame kontekste ir paklauskime, ar tikrai Rusija nepultų Lietuvos ir kitų neva "prarastų savo teritorijų", jei tik galėtų, t.y. jei už Vidurio Europos nugaros nestovėtų JAV karinė galia?

Štai tokiame XXI a. pradžios kontekste Vidurio Europa saugo savo svarbiausių žingsnių demokratijos link — 1968–ųjų Prahos pavasario, Baltijos kelio, Jono Pauliaus II vizito į socialistinę Lenkiją, kad paremtų *Solidarno??*, — atminimą. Ir šventia 2004–ųjų gegužės 1–ąją, kai dalis Vidurio Europos šalių įstojo į Europos Sąjungą. Daugiau negu simboliška, kad vos mėnesiu anksčiau — 2004 m. kovo 29 d. — NATO pajėgos pradėjo saugoti šio regiono oro erdvę.

Šiandien pasaulio akys nukreiptos į Baracką Obamą ir jo administracijos *restart* programą. Su juo siejamos viltys atkurti demokratiškus JAV įvaizdį, nuimti kabutes nuo žodžio "gėris", kai kalbama apie demokratiją. Kuo demokratiškesnė dvasia sklis iš JAV, kuo mažiau bus už ją jas kritikuoti, tuo lengviau galėsime argumentuoti, kodėl trys Baltijos šalys, o ir visa Vidurio Europa, palaiko Baltųjų rūmų politiką. Bus mažiau pagundų Vidurio Europoje plėtoti antiamerikietiškus diskursus, tokių malonų neoimperialistinėms Rusijos ausims. Valstybės sekretorė Hillary Clinton dėl *restart* — *pere(za)gruzkos* — programos pajuokavo ir su pačia Rusija, bet nepamiršo priminti, kad JAV ir toliau rems Baltijos šalį ir demokratijos siekiančius Rytų Europos kraštus.

Laikas parodė, kad mums tai geopolitiškai palanki realybė, o ne tuščia iliuzija, iš sidavavimo fantazija. Deja, daugybė veiksmų verčia abejoti vidiniu Vidurio Europos iš sidavavimu. Politinė emancipacijos troškimo apimta Praha 1968–aisiais ar laisvės skrydžiui pakilęs Vilnius 1989–aisiais tikriausiai taip ir liks prieštaringa romantizuota regioninė istorijos dalimi. Beje, kaip ir 1968–ųjų Paryžius — toks pat romantiškas, žavus ir naivus, tik dėl visai kitų priežasčių.

¹ Vladimir Tismaneau, Iš sidavavimo fantazijos: pokomunistinė Europos mitai, demokratija ir nacionalizmas, Vilnius: Mintis, 2003, p. 35.

² Aleksander Smolar, *Years of 68*, 2008, Prieiga per internetą: www.eurozine.com

³ Ten pat.

⁴ Ignacio Ramonet, May '68, a pop–revolution. Prieiga per internetą: <http://www.cubanow.net/pages/loader.php?sec=1&t=2&item=4879>

⁵ Rasa Baločkaitė, Dar kartą apie pornografiją, 2009, Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/article.php?id=19359699&categoryID=10459539>

⁶ Egdūnas Račius, Blogio ašies šalis lankytojo akimis. I — Iranas, 2005, Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/9252>

⁷ Prieiga per internetą: http://encarta.msn.com/encyclopedia_701610346/al-qaeda.html

⁸ Michel Foucault, Diskurso tvarka. Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 12–13.

⁹ Kęstutis Girnius, Tyla — gera byla, ypač dėl gynybos skydo, 2008, Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/article.php?id=17791675>

¹⁰ Reinas Raudas, Lietuviai elgiasi taip, tarsi Lietuva būtų didžiulė valstybė, 2009, Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=20628544>

¹¹ Gintaras Beresnevičius, Imperijos darymas. Lietuviškos ideologijos metmenys, Europos Sąjunga ir Lietuvos geopolitika XXI a. pirmoje pusėje. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

Published 2009–09–09

Original in Lithuanian

Contribution by Kultūros barai

First published in *Kultūros barai* 5/2009

(c) Tomas Kavaliauskas / Kultūros barai

(c) Eurozine